

30. Hulki Aktunç'un *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*'nün sözlük bilimi açısından incelenmesi

Serap EKŞİOĞLU¹

APA: Ekşioğlu, S. (2022). Hulki Aktunç'un *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*'nün sözlük bilimi açısından incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (31), 502-522. DOI: 10.29000/rumelide.1221900.

Öz

Dillerin söz varlıklarını ortaya koyan ve temel başvuru kaynakları olan sözlükler, hazırlanma amaçlarına ve oluşturulma tekniklerine göre tek dilli veya çok dilli, alfabetik veya tematik sözlükler gibi ele alınan söz varlığının niteliğine göre çeşitli kategorilere ayrılır. Sözlük hazırlama yollarını ve yöntemlerini teknik olarak ele alan bir bilim dalı olan sözlük bilimi, dillerin söz varlığını ortaya koymayı amaçlar ve sözlüklerin nasıl hazırlanması gerektiğini de bilimsel ölçütlerle açıklar. Bu çalışmada Hulki Aktunç'un *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*, sözlük bilimi verilerine ve tekniklerine göre incelenmiştir. *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*, kendinden önce hazırlanan argo sözlüklerine göre daha kapsamlıdır. Yazımı yaklaşık 10 yıl süren bu sözlük için alanında ilk ve tek tanıklı, etimolojik bir sözlük demek mümkündür. Çalışmada *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*, teorik sözlük bilimi çerçevesinde ve sözlükteki temel yapıların kullanıcı-sözlük ilişkisine göre nasıl düzenleneceğiyle ilgili yapılan çalışmalardan hareketle ele alınmıştır. Bütün, bütüncül ve parçacıl yapısı incelenen sözlük; sözcük listesi, amaç/hedef kitlesi, türü, sözlük hazırlanırken yararlanılan kaynaklar, madde başı sıralanışı, madde başı seçimi, madde başı türleri, yazım ve sesletim bilgileri, dil bilimsel bilgi, tanımlar, köken bilgisi, kullanım etiketi, tanımlama/örnekleme, çapraz gönderim, sözlüğü oluşturan dış etmenler başlıkları altında hem biçim hem de içerik yönünden değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sözlük Bilimi, *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*, Hulki Aktunç.

Abstract

An examination of Hulki Aktunç's *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)* in terms of lexicography

Dictionaries, which reveal the vocabulary of languages and are the main reference sources, are divided into various categories according to the quality of the vocabulary considered, such as monolingual or multilingual, alphabetical or thematic dictionaries, according to their preparation purposes and creation techniques. Lexicography, which is a science that deals with the ways and methods of preparing dictionaries technically, aims to reveal the vocabulary of languages and explains how dictionaries should be prepared with scientific criteria. In this study, Hulki Aktunç's *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)* was analyzed according to lexicography data and techniques. *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)* is more comprehensive than the slang dictionaries prepared before it. It is possible to say that this dictionary, which took about 10 years to write, is an etymological dictionary with the first and only witness in its field. In this study, *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)* is discussed within the framework of theoretical lexicography and on the basis of studies on how to

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Rize, Türkiye), serap.eksioglu@erdogan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0011-4345 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 09.11.2022-kabul tarihi: 20.12.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1221900]

organize the basic structures in the dictionary according to the user-dictionary relationship. The dictionary whose whole, holistic and partial structure is examined; word list, purpose/target group, type, resources used in the preparation of the dictionary, order of the head of the article, selection of the head of the article, types of the head of the article, spelling and pronunciation information, grammatical information, definitions, origin information, usage tag, witnessing/sampling, cross reference has been evaluated in terms of both form and content under the headings of external factors that make up the dictionary.

Keywords: Lexicography, *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*, Hulki Aktunç

Giriş

Sözlükler; bir dilin söz varlığını, kültürel geçmişini, yaşayış şekillerini yansıtan ve onu gelecek nesillere aktaran önemli kaynaklardır. Temelinde sözlük olan sözlük bilimi, dillerin söz varlığını ortaya koyar ve sözlüklerin nasıl hazırlanması gerektiğini bilimsel ölçütlerle açıklamaya çalışır. Sözlük biliminin sunduğu yöntemlerle dillerin sözlükçülük tarihi ve geleneği hakkında araştırma yapılabilir.

Bugüne dek sözlük bilimi; sanat, meslek ve bilim kollarına bölünmüş bir şekilde ilerlemiştir (Boz, 2011: s. 12). Bu bölünmenin alan üzerinde çalışanları farklı ekol ve yaklaşımlara sürüklemesi, çalışma yapılan her dilde ve Türkçede, bir kavramın birden çok terimle belirtilmesi şeklinde tanımlanabilen çok terimliliği (terminolo gical overabundance) meydana getirmiş ve bu durum, sözlük bilimin sorunu hâline gelmiştir. (Sert, 2021, 63). Yani ortak terimler kullanılarak alanda terim birliğine gidilememiştir. Bazı araştırmacılar sözlüğün kuram ve yöntemlerini inceleyen kolunu “sözlükbilim” terimiyle karşılarken bazıları da “sözlükçülük” terimiyle karşılamaaktadır.

Sözlük bilimi², Batı’da genellikle “lexicography (leksikografi)” terimi ile karşılırken Türkiye’de “sözlük bilim, sözlük bilimi, sözlükçülük, sözlük bilgisi”³ gibi birden fazla terimle karşılanmaktadır. Yazım kurallarının farklı yorumlanması, “sözlük bilimi” ve “sözlükbilimi” şeklinde iki farklı yazımın ortaya çıkmasına neden olurken sözlük bilimi kapsamının farklı algılanması da terim çeşitliliğini doğurmuştur (Baskın, 2014, s. 446).

Boz, “leksikografi” için Türkçede daha çok “sözlükbilim” veya “sözlükçülük” terimlerinin kullanıldığını, konunun yeterince tartışılmamasından dolayı da bu terimler arasında henüz bir tercihin ön plana çıkmayıp bazı araştırmacıların her iki terimi de kullandıklarını ifade etmiştir. “Sözlükçülük” terimini tercih edenlerin temel dayanakları leksikografiyi bir bilim dalı yerine meslek alanı olarak görmeleri ve sözcüğün Türkçeye “sözlükçülük” olarak çevrilmesidir. “Sözlük bilim” terimini tercih edenlerin bir kısmı bu terimi sadece kuramsal leksikografi için, bir kısmı da hem uygulamalı hem de kuramsal leksikografi için kullanmıştır (Boz, 2011, s. 12-13).

Türklerde Doğu dünyası doğrultusunda gelişmiş bir sözlükçülük geleneği vardır. Bunun en eski ve en önemli kanıtı, 11. yüzyılda Türkçenin söz varlığı ve biçim bilgisi hakkında bilgi veren, Kâşgarlı Mahmûd’un Arapça olarak yazdığı *Divânü Lügati’t-Türk*’tür. Kâşgarlı ile başlayan sözlükçülük geleneği

² Bu çalışmada yazım kuralı dikkate alınarak “sözlük bilimi” terimi tercih edilmiştir.

³ Terim, Türkçe alanyazında araştırmacılar tarafından farklı adlandırılmıştır: sözlük bilimi (Topaloğlu, 1989, Korkmaz, 2007; Yüksel, 2005; Baskın, 2014), sözlükbilimi (Boz, 2011) sözlük bilgisi (Hengirmen, 1999; Vardar 2002), sözlükçülük (Akahın, 2010; Usta, 2010; İmer, vd., 2011), sözlük yazımı (Erikli, 2019).

günümüzde oldukça büyük bir hız kazanmış ve gelişme göstermiştir. Bu hususta şüphesiz bilgi teknolojilerinin payı oldukça büyüktür.

Aarhus Üniversitesi Aarhus İşletme Fakültesi Sözlük Bilimi Araştırma Merkezi araştırmacıları tarafından “Sözlükbilimsel İşlevlerin Çağdaş Kuramı” (Bergenholtz, 1996, 1998; Tarp, 1992, 1994, 1995, 1998, 2000, 2001, 2002; Bergenholtz/Nielsen, 2002; Bergenholtz/Tarp 2002) geliştirilmiştir. Bu kurama göre sözlükte yer alan her yapının işlevinin sözlük kullanıcılarına göre uyum hâlinde düzenlenmesi esastır. Bu kuram, kullanıcı-sözlük ilişkisini sözlük bilimsel çalışmaların merkezine koyar (Aslan, 2017, s. 40).

Amaç ve yöntem

Bu çalışmada Hulki Aktunç'un *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*'⁴nü sözlük bilimi verilerine ve ilkelerine göre incelemek amaçlanmıştır. Çalışmada H. Jackson'un *Sözlükbilime Giriş*⁵ adlı çalışmasında sözlük bilimiyle ilgili ifade ettiği teknikten yararlanılarak teorik sözlük bilimi çerçevesinde bir yöntem kullanılmıştır. Jackson, çalışmasında “Bir sözlük eleştirisi yapılırken amaç, hedef, kitle, sözcüksel bilgi türleri, madde çeşitliliği, madde örneklerinde doğruluk, netlik, sunum, sayfa ve madde düzeni, madde uzunluğu, kısaltmalar gibi ölçütler dikkate alınabilir.” (Jackson, 2016, s. 253-265) ifadesinde bulunmuştur. Çalışmada bu ölçütler dikkate alınmıştır. Bunun yanında alanyazındaki sözlük bilimiyle ilgili çeşitli çalışmalarda⁶ verilen bilgiler ışığında *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)* (BAS) sözlük bilimi açısından değerlendirilmiştir.

1. *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*

11. yüzyılda yazılan ilk Türk sözlüğü olarak kabul edilen *Divânü Lügati't-Türk'* ten itibaren Türk lehçe ve ağızlarıyla pek çok sözlük hazırlanmış ve bunlar üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunların bir kısmı da dilin alt katman alanları olan argo, terim, atasözleri ve deyimler, yer ve kişi adları gibi alanlarla ilgili sözlüklerdir (Akar, 2014, s. 28). Argo sözlüklerinin de bu alanlar içinde önemli bir yeri vardır. Dilimizde ilk örneklerine Türkçenin ilk sözlüğü olan *Divânü Lügati't-Türk'* te rastladığımız argo kullanımların Türkçedeki gibi diğer dillerdeki kullanım geçmişi de oldukça eskiye dayanmaktadır. Argo, sürekli değişkenlik gösterir. Argo sözcüklerin bir kısmı yok olup giderken birtakım sözcükler de argoya dâhil olmaktadır. Argo sözcükler ilgili dilin kültürel zenginliğini de ortaya koyar.

Argonun söz dağarcığı, genel dildeki kelimelere özel anlamlar verilip bazı kelimelerin anlamlarında özellikle değişiklik yapılarak aynı dilin lehçelerinden, ağızlarından veya yabancı asıllı unsurlarından yararlanılarak oluşturulur. Bu meydana getiriş sırasında da özellikle toplumda etkili olan modalardan/akımlardan yararlanır. Bundan dolayı da her devrin bir argosu vardır denilebilir (Yüksekkaya, 2016, s. 90).

Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla) (BAS) şimdiye kadar yayınlanan argo sözlüklerin içinde en kapsamlısıdır. Aktunç, sözlüğü hazırlarken önceki argo sözlüklerin yanında gazete, dergi, kitap taraması yapmış, ayrıca gözlem ve görüşmeler sonucunda elde ettiği malzemeleri de bunlara eklemiştir (2002, s.

⁴ Bu çalışmada ilgili sözlüğün 2002'de Yapı Kredi Yayınları'ndan çıkan baskısı esas alınmıştır.

⁵ Jackson, H. (2016). *Sözlükbilime Giriş* (Çev: Mehmet Gürlek-Ellen Patat). İstanbul: Kesit.

⁶ Hartmann, R. K. ve James, G. (1998). *Dictionary of Lexicography*. London: Routledge Atkins, B.T.S., Rundell, M. (2008). *The oxford guide to practical lexicography*. New York: Oxford University Press. Baskın, S. (2012). Eş-şüzûr'z zehebîyye ve'l-kıtâ'îl-ahmediyye fi'l-lugati't-türkiyye (sözlükbilimsel bir inceleme). Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun: On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aslan, E. (2017). Sözlükbilimsel İnceleme Yöntemi: Eser-i Şevket Örneği. *Journal of Turkish Studies*, 12(20), 35-70.

21-22). Sözlüğe yer yer jargon, kaba dil ve küfür olarak kabul edilen sözcük ve deyimleri de almış ve bunların birbirine karışmaması için de tanık cümlelere yer vermiştir. Yani sözlükte “argo, jargon, gizli dil” arasında bir ayırım yapılmadan hepsi aynı kategoride değerlendirilip madde başı olarak gösterilmiştir.

Kendini sözlük düşkününü olarak ifade eden Aktunç, Ferit Devellioğlu'nun *Türk Argosu* sözlüğünü incelemiş, inceleme sırasında belirlediği eksik maddeleri sözlüğün kenarlarına not alan yazar, bu notların madde sayısını aştığını görünce 1978'de argo sözlüğünü hazırlamaya karar vermiştir (2002, s. 377, 398). Aktunç, aynı zamanda A. Fikri'nin *Lügat-i Garibe'si*, Seyfettin Şimşek'in *Argo Lügatçesi*, Osman Cemal Kaygılı'nın *Argo Lügati* ve Mehmet Halit'in *İstanbul Argosu ve Halk Tabirleri* gibi argoyla ilgili önemli çalışmalardan da yararlanmış (2002, s. 21). Aktunç, bu çalışmaları ayrıntılı olarak incelemiş ve bu sözlüklerdeki eksiklikleri görüp sözlüğünde etimolojiye ve sözlük birimleriyle ilgili örnek cümlelere yer vermiştir.

Sözlüğün yazılışı yaklaşık 10 yıl sürmüştür (2002, s. 381). İlk baskısı 1990'da *Büyük Argo Sözlüğü* adıyla Afa Yayınları'ndan çıkmıştır. Bu ilk baskıda yaklaşık 5000 madde başı vardır. Sözlük, 1998 yılında ikinci kez Yapı Kredi Yayınları'ndan yayımlanırken ismi de *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)* şeklinde değiştirilmiştir. Sonraki baskılarda kitabın ismi yeniden *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)* olarak değiştirilirken Aktunç, yeni maddelerle sözlüğü genişletmeye devam etmiş, son baskısında madde başı sayısı 5318'e ulaşmıştır. *Büyük Argo Sözlüğü* 2017 yılında Yapı Kredi Yayınları'ndan 11. baskısını yapmıştır.

Sözlüğün giriş kısmında “Argo ve Türkçede Argo Üzerine Genellemeler” başlıklı bir bölüm bulunmaktadır. Aktunç, bu bölümde öncelikle farklı çalışmalardaki argo tanımlarına yer vermiş ardından “genel argo” ve “alan argosu” terimlerini öneri olarak sunarak ayrıntılı bir şekilde açıklamış, bu tanımları bazı çizimlerle desteklemiş ve *Divânu Lugâti't-Türk'ten* argo örneklerine yer vermiştir. “Sözlüğün Nitelikleri” başlıklı bölümde ise sözlüğü hazırlarken yararlanılan kaynaklara, sözlükteki etimoloji bilgisine ve sözlük bilimi açısından yöntemine değinmiştir. Bu bölümden sonra gelen “kavramsal dizin” ve argo ile ilgili yararlandığı kaynakları verdiği liste, sözlüğün değerini artıran bölümlerdir. Ayrıca sözlüğün sonunda “Değinemeler (1, 2, 3, 4, 5, 6,7,8,9)” başlıkları altında da Türkçede argo üzerine düşüncelerini ifade etmiştir.

2. *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*'nin sözlük bilimi ilkeleri yönünden incelenmesi

Bir sözlüğün yazımı genel olarak iki aşamadan oluşur: Birinci aşama; sözlüğün amacı, kaynakları, yöntemi, malzemenin tespiti, sözlüğü hazırlayacak uzmanların seçimi gibi hususların planlandığı aşamadır. İkincisi ise yazım aşamasıdır. Bu aşama sözlüğün iç yapısını (İng. microstructure) ve dış yapısını (İng. macrostructure) oluşturma ve düzenlemedir. Madde başlarının yazımı, tanımlanması, örneklendirilmesi, köken bilgisinin verilmesi gibi sözlüğü oluşturan tüm birimler bu kısımda hem kuramsal hem de uygulamalı olarak sözlüğün yapısını oluşturur. Sözlüğü oluşturan tüm bu yapıların belli bilimsel ilke ve ölçütler doğrultusunda bir araya getirilmesi ve düzenlenmesi iyi bir sözlük ortaya koymada oldukça önemlidir (Gençer 2018, s. 11).

Sözlüklerin türü ve niteliği farklılık gösterse de her sözlükte değişmeyen belirli temel yapılar vardır. Sözlükleri birbirinden ayıran özellikler, ortak özelliklerden daha çok dikkate değerdir. Dolayısıyla sözlük incelemesi yapılırken tek bir şablona bağlı kalmak mümkün değildir. Farklı türdeki sözlüklerin, kullanıcı özelliklerine ve türünün gerektirdiği bazı özelliklere sahip olup olmaması, sözlükleri incelerken önemli

bir noktadır. Bir sözlük incelenirken sözlüğün türünden ve dış verilerden yola çıkılarak sözlük hakkında genel bir inceleme yapılması gerekir (Jackson, 2012: s. 120).

David Crystal, (1987, Akt. Kocaman, 1998, s. 113) bir sözlüğün değerlendirilmesinde 20 soru sorulabileceğini ve bu sorular dikkate alarak bilimsel, iyi temellendirilmiş bir sözlük seçimine ve hazırlanmasına yaklaşılabileceğini ifade eder. Bu sorular: **1.** Cilt dayanıklılığı, **2.** Kâğıdın niteliği, **3.** Madde başlarının açık yazılması, **4.** Aranan sözcüklerin bulunması, **5.** Uluslararası genel sözcükleri kapsamı, **6.** Ansiklopedik sözcük içermesi, **7.** Zor kavramlara ilişkin resim bulunması, **8.** Tanımların birbirinden açıkça ayrılması ve temelden ikincil anlamlara doğru sıralanması, **9.** Tanımların anlaşılır olması, **10.** Örneklendirmelerin gerçekçi ve yapaylıktan uzak olması, **11.** Kullanım bilgileri içermesi, **12.** Argo, resmî vb. biçem açıklamaları bulunması, **13.** Köken bilgisi vermesi, **14.** Heceleme, noktalama vb. konularda bilgi vermesi, **15.** Söyleyiş açıklamaları bulunması, **16.** Deyim, atasözü vb. içermesi, **17.** Eş-zıt anlamlı kelimeleri göstermesi, **18.** İlişkili sözcükleri çapraz gönderimle nitelemesi, **19.** Sözcüklerle ilgili dilbilgisi bilgileri sağlaması, **20.** Yararlı ekleri bulundurmasıdır.

2.1. Bütün yapı

Başvuru kaynaklarının, bütüncül yapı ve dış veriyi kapsayan bileşen kısımlarının bütününe *bütün yapı* adı verilir (Hartmann ve James, 1998, s. 93). Yani sözlüğü oluşturan unsurların tümü, *bütün yapıyı* meydana getirir. *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*'nde bütün yapıyı oluşturan unsurlar; sözlüğün sözcük listesi, sayfa numaraları, amaç/hedef kitle, sözlüğün türü, yararlanılan kaynaklardır.

2.1.1. Sözcük listesi ve sayfa numarası

BAS'ın ilk baskılarında toplam 5237 madde başı yer alırken son baskısında yeni eklemelerle toplam 5318 madde başı yer almıştır. Sözlüğün genel yapısına bakıldığında madde başlarının alfabetik olarak sıralanıp tüm harflerin büyük harfle yazıldığı ve her sayfada iki sütunun yer aldığı görülmektedir. Sözlük listesi 27. sayfadan 319. sayfaya kadarki kısımda yer alır. Sözlüğün sonunda kavramsal bir dizin bulunmaktadır. Kavramsal dizinde dildeki kavramların argo karşılıkları verilmekle birlikte aynı kavramla ilgili çevresel sözcük ve deyimler de madde başlıklarının altında verilmiştir.

2.1.2. Amaç/ hedef kitle

Sözlükler, kültür ve medeniyeti anlayıp yorumlamak için dilsel bir yardım sağlar. Gelişim için sözlük önemli bir araçtır. Sözlüklerin asıl amacı, toplumlar hakkında bilgi edinmek için dil ile ilgili bilgileri tam, doğru ve güvenilir şekilde sunmaktır.

Sözlüğün hazırlanış amacını belirleyip hedef kitleye uygun hazırlanması sözlük bilimindeki önemli esaslardan biridir (Usta, 2006, s. 226). Aktunç, BAS'ın hazırlanış amacını özellikle belirtmemiştir. İhtiyaçlar dikkate alındığında sözlükler, "çocuklar" ve "öğrenciler" olmak üzere iki grup için tasarlanmaktadır (Jackson, 2016, s. 129). BAS, "öğrenciler"e yönelik hazırlanmış bir sözlüktür. Bu bağlamda BAS'ın, akademik çalışma yapanlara, öğretmenlere/öğreticilere hitap edecek düzeyde olduğu söylenebilir.

7 Çalışmanın bundan sonraki kısmında sözlüğün adı, BAS olarak ifade edilecektir.

2.1.3. Sözlüğün türü

Sözlük bilimi üzerine yapılan çalışmalarda sözlükler, belirli ölçüt ve özellikler dikkate alınarak sınıflandırılmaktadır. Sözlüklerdeki işlev çeşitliliği, bilgi teknolojilerinin, özellikle bilgisayarların önemli ölçüde gelişme göstermesi ve sözlük araştırmalarının artması, günümüzde birbirinden farklı çeşit sözlüğün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu çeşitlilik, sözlüklerin bazı ölçütlere göre sınıflandırılması ihtiyacını doğurmuştur.

Sözlükler, genel olarak filolojik ve ansiklopedik olmak üzere iki grupta incelenirken⁸ Aksan (2009), üç grupta incelemiştir:

- A.** Bir veya birden çok söz varlığını ele alması açısından:
 - a. Tek dilli sözlükler,
 - b. Çok dilli sözlükler.
- B.** Alfabetik sıradan hareketle hazırlanma bakımından:
 - a. Alfabetik sözlükler,
 - b. Kavram alanı sözlükleri.
- C.** Ele alınan söz varlığının niteliğine göre:
 - a. Genel sözlükler,
 - b. Ağız ve lehçe sözlükleri,
 - c. Etimolojik (köken bilgisi) sözlükler,
 - d. Tarihsel sözlükler,
 - e. Eş anlamlı, zıt anlamlı, eşadlı kelime sözlükleri,
 - f. Terim sözlükleri (uzmanlık alanı sözlükleri),
 - g. Okul sözlükleri,
 - ı. Argo sözlükleri,
 - i. Yabancı kelimeler sözlükleri,
 - j. Yeni ögeler sözlükleri,
 - k. Metin sözlükleri,
 - l. Deyim ve atasözü sözlükleri,
 - m. Yanlış kullanılan ögeler (galat) sözlükleri,
 - n. Tersine sözlükler vb.

Aksan'ın yaptığı sınıflandırma dikkate alındığında BAS, bir veya birden çok söz varlığını ele alması açısından tek dilli, alfabetik sıradan hareketle hazırlanma bakımından alfabetik bir sözlük, ele alınan söz varlığının niteliğine göre de argo sözlüğüdür. Ayrıca etimolojik bilgi vermesinden dolayı yazarın deyimiyle "ilk etimolojik argo sözlüğü"dür. Aktunç, bu konuda eksiklerinin olduğunu özellikle belirtmiş, üstesinden geldiğini görünce sözlüğünde etimolojik bilgiler de verdiğini ifade etmiştir. Sözlüğün giriş kısmında özellikle bu konuya değinmiştir: "*Etimoloji vermek/vermemek benim için önemli bir ikilemdi. Önce her sözcüğün etimolojisini vermeyeceksem, hiç girmeyeyim bu işe, diye düşünmüştüm. Ancak üstesinden gelebildiklerimin sayısı arttıkça cesaretim de arttı. Yine de eksiklerim var. Hem de çok. Etimoloji, bazı durumlarda yalnızca sözcüğün-alfabetik olarak-geçtiği ilk maddede verilmiştir. İki*

⁸ Sözlük türlerini üzerine Zgusta (1971, akt. Sterkenburg 2003), Atkins ve Rundell (2008, s. 24-25), Ölker (2011, s. 48), Baskın (2012, s. 395-400) gibi araştırmacılar sınıflandırma yapmışlardır.

avuntum var: Birincisi, etimolojik nitelikteki ilk argo sözlüğümüze girişmiş olmak; ikincisi de, sözlüğün ileriki basımlarında birçok eksiği giderme umudu." (Aktunç, 2002, s. 21).

2.1.4. Yararlanılan kaynaklar

Aktunç, sözlüğü hazırlarken 65 farklı kaynaktan yararlanmıştır. Yararlandığı ana kaynakları da sözlüğün sonunda belirtmiştir (2002, s. 403-406). Bu ana kaynaklardan 24'ü argo ile doğrudan ilgili kaynaklar (*Türk Argosu-Ferit Devellioğlu, Lehçetü'l Hakâyık-Alı Bey, Lûgat- Garîbe-A. Fikrî, Mecaz ve Argo Lûgatçesi- Seyfettin Şimşek...*) 24'ü Türkçe Sözlük ve Ansiklopediler (*Divanü Lûgati't-Türk- Kâşgarlı Mahmûd, Gencine-i Güftar/Farsça-Türkçe Lûgat-Ziya Şükûn, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-Ömer Asım Aksoy, Derleme Sözlüğü 12 Cilt-TDK, Tarama Sözlüğü 8 Cilt-TDK, Türkçe Sözlük-TDK, İstanbul Ansiklopedisi-Reşad Ekrem Koçu...*), 9'u Türkçe-Yabancı dil sözlükleri (*Almanca-Türkçe Büyük Lûgat-Arif Cemil Denker-Bülent Davran, İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü, Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük- Tahsin Saraç ...*), 8'i de yabancı dildeki sözlük ve ansiklopedilerden oluşmaktadır. Aktunç, tanık kaynaklardan da yararlanmıştır. Bu kaynakları da yazma eserler, basılı yapıtlar, tiyatro gösterileri, karikatür albümleri ve görüşülerek bilgileri alınmış sözlü kaynaklar, gazete ve dergi gibi süreli yayınlar olarak ifade etmiştir.

2.2. Bütüncül yapı

Bütüncül yapı, sözlüğün en temel yapısını oluşturmaktadır. Madde başlarının sıralandığı ve düzenlendiği yapıdır. Madde başlarında olması gereken ana unsurlar şunlardır: **1.** Sözcüklerin tanımları, **2.** Okunuşları, **3.** Yazılışları, **4.** Vurguları, **5.** Hangi dilden oldukları, **6.** Gramer ulamları, **7.** Sözcüklerle ilgili örnek tümceler, **8.** Eş anlam ve karşıt anlam bulgusu, **9.** Çapraz göndermeler, **10.** Çizim ve resimler (Maclaren Ağbaba, 2007, s. 204).

2.2.1. Madde başı sıralanışı

Sözlük hazırlamanın önemli bir aşaması da madde başlarının düzenlenmesidir. BAS'ta madde başındaki deyimler, kelime grupları, isimler, sıfatlar; türlerine bakılmaksızın ilk harfine göre alfabetik olarak sıralanmıştır. Madde başları sayfanın sağında yer almış, tüm harfler büyük ve kalın puntuyla yazılmış, madde tanımından önce herhangi bir noktalama işareti konulmazken tanım cümlesinin ilk harfi büyük yazılmıştır:

Madde Başı		Maddenin Dil Bilgisel Bilgisi	Maddenin Tanımı
SUBİŞ		i. (ar. <i>sıbyan, sübyan</i> 'dan sub-iş)	Çocuk; küçük yaştaki kimse; yeniyetme. SÜBÜŞ de denir.
SUCUK		i.	Zengin, kalantor, paralı kişi.
SU KAÇIRMAK		d.	Can sıkmak, bir davranışı araştırarak sinir bozmak.

SU KOYUVERMEK		d.	Tatsızlık çıkarmak; durumun gereklerine uygun davranmamak: "Kalleş top! Tam kafayla gol atacaktım. Su koyverdi..." (Oğuz Aral, Utanmaz Adam). SU SALIVERMEK biçiminde de söylenir.
----------------------	--	----	--

Tablo 1: BAS'ta Madde Başı Düzeni/Sırası (s. 264)

2.2.2. Madde başı seçimi

Madde başı seçimi, sözlükler hazırlanmaya başlanmadan önce planlanması gereken ve sözlüğün hedef kitlesi ve amacına göre farklılık gösteren sözlük düzenleme aşamasıdır. Bu aşamada sözlüğe alınan madde başlarının seçimi bilimsel ölçütlerle desteklenmelidir (Bozkurt, 2017, s. 428). Aktunç, sözlüğün madde başı seçimini nasıl yaptığına dair ayrıntılı bilgi vermemiştir. Ancak sözlüğün ön sözündeki ifadelerinden kendinden önce argoyle ilgili yazılmış sözlüklerin, kitapların bu sözlüğe kaynaklık ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca ön sözde argo, jargon, kaba dile ait sözcük ve deyimlerin birbirine yakın olduğundan bazen karışıklığa sebep olduğunu ifade ederek bu sözcük ya da deyimleri tanıkları varsa sözlüğe aldığı hususunda açıklama yapmıştır: "*Bir konuda bile bile esnek davrandım: Yukarıda da belirtildiği gibi, argo/jargon/kaba dil/küfür... gibi ulamlardaki sözcük ve deyimler, zaman zaman birbirine çok yaklaşıyor. Hangisi hangi ulamdadır, karar verilmesi güçleşir. Böyle durumlarda, sözcük ya da deyim çalışmaya dışına atmak yerine (özellikle tanığı bulunmuşsa) sözlüğe almak yolunu seçtim.*" (2002, s. 22)

2.2.3. Madde başı ve madde başı türleri

Bir sözlükte madde başı olacak bağımsız ögeler; *ev, güneş, ben, süsengiller, ayol* gibi farklı nitelikteki bağımsız biçim birimlerdir. Bunlar, dilde kesinleşmiş yazım şekillerine uygun olarak, vurgu özellikleri; isim, sıfat, ünlem gibi sözcük türleri açısından dildeki yerleri gösterilerek sözlükte yer alır. Özel isimler, fiillerin çekimli şekilleri (*alsaydı, oturmuşmuş* gibi) söz varlığı içinde yer almaz (Aksan, 2009, s. 84).

BAS'ta madde başı sözcüklerin tamamının dil bilimsel kategorileri, yabancı kökenli sözcüklerdeki ses değişimi, sözcüklerin tanımları madde başından hemen sonra verilmiştir. Bir sözcüğün birden fazla anlamı varsa "•" işaretiyle bu anlamlar sıralanmıştır. BAS'ta her madde için sırasıyla şu yol izlenmiştir: Madde başı sözcük, türü (isim, fiil, sıfat, zarf vd.), sözcüklerin hangi dilden geldiğine dair köken bilgisi, anlamı, tanık cümlesi, varsa diğer kullanım şekilleri.

Sözlükte yapım eki alarak yeni bir sözcük türü oluşturmuş sözcükler, ayrı bir madde başı olarak değerlendirilmiştir:

KAFES	(ar. <i>kafas</i> 'tan)	Hile, dalavere, tuzak. • Yalan. • Cezaevi, hapisane. • Tevkif evi, tutuk evi; mahkûmun cezaevine konulmasından önce tutulduğu yer: " <i>Kafes içinde talim de yaptırıldı ve nedense koşullara gönderilmiyoruz.</i> " (Neyyire Özkan, Cezaevi Cezaevi)
--------------	-------------------------	---

KAFESÇİ	(ar. – türk.)	Dolandırıcı; hileli yollarla başkalarının parasını, malını ele geçiren kimse.
KAFESLEMEK	f. (ar.-türk.)	Eşanl. KAFESE ALMAK: "... <i>Paran var mı? Bu akşam bipişkin r raki içelim.</i> " Ömer biraz evvelki derin sözlerine pek yakışmayan pişkin bir tavırla: " <i>Yok ama, birini kafesleriz.</i> "..." (Sabahattin Ali, İçimizdeki Şeytan).

Tablo 2: BAS'ta Madde Başı Türlerinin Gösterimi (s. 159)

Sözlükte deyimler, kelime grupları, birleşik fiiller de madde başı olarak verilmiştir:

GICIK OLMAK	d.	Eşanl. GICIK ALMAK, GICIK KAPMAK: " <i>Ha şunlara gıcık oldum. Yürü de konuşalım.</i> " (Oktay Arayıcı, Rumuz Goncağül). " <i>Ulaan petrol/Ben sana sana/Gıcığım Petrol.</i> " (Hasan Kaçan, Hasan'ın Saksısı). (s. 122)
MANZARAYI ÇAKMAK	d. (ar.-türk.)	Durumu anlamak, bir ortam, bir hal ya da olayın aslını esasını kavramak: " <i>O Sadi bey de boş değil, değil ya, çakamadım onun manzarasını daha!</i> " (Orhan Kemal, Evlerden Biri). " <i>Herif ya manzarayı çaktı, ya da bir dümenine uydurdu.</i> " (Tarık Dursun K., Rıza Bey Aile Evi). (s. 208)
PAPEL AĞACI	d. (isp.-türk.)	Enayi; aptallığı, deneyimsizliği yüzünden kumarda para kaybeden, sürekli hilye gelen kimse. (s. 234)
YAĞLI BOYA	d.	" <i>Çekilin, açılın, yol verin</i> " anlamlarında, kalabalığa karşı söylenir: " <i>Değmesin, yağlı boya, huoop, haydeee, kaçıl...</i> " (s. 303)

Tablo 3: BAS'ta Madde Başı Türlerinin Gösterimi

Bazı ekler de madde başı olarak verilmiştir:

-IZ	Sonek. Argo sözcük üretiminde kullanılır.	• Dal-mak'tan [dal-ız] etmek; kaymak'tan [kay-ız] etmek vb.: " <i>Amucam ona yeni çıkan Avrupa "sitret minderi" satız etmiş.</i> " (Hasan Kaçan, Eşşek Herif). Ayr. bk. -İZ, -MASYON, -MENTO, -O, -OZ. (s. 145)
-MASYON	ek (türk. e.-ma; fr. sonек [tion], [tione]'dan b.)	Argo sözcükler oluşturmada kullanılmış sonек: "Atmasyon, uydurmasyon vb." (s. 210)

Tablo 4: BAS'ta Madde Başı Türlerinin Gösterimi

2.3. Parçacıl yapı

Parçacıl yapı diğer ifadeyle mikro yapı, madde başının biçimsel ve anlamsal özellikleri hakkında bilgi sağlar. Madde başının birden fazla çeşidi varsa bu bilgiler hem madde başı hem de alt madde başları için verilir (Hartmann ve James, 1998: 94). Buna göre parçacıl yapı, *biçimle ilgili bilgiler* ve *anlamla ilgili bilgiler* olmak üzere iki ana bölümden meydana gelmektedir. Sözlükteki biçimle ilgili bilgiler; yazım bilgisi, sesletim bilgisi, dil bilgisel bilgi; anlamla ilgili bilgiler; tanım, köken bilgisi, kullanım bilgisi, tanımlama/örnekleme ve çapraz gönderimden oluşmaktadır (Aslan, 2017, s. 51).

BAS'ta parçacıl yapıyı oluşturan unsurların düzenlenmesi, belirli bir ölçüde sağlanmıştır. Aşağdaki tablolarda sözlükteki "direk" ve "kerez" madde başlarının parçacıl yapılarının nasıl oluşturulduğu gösterilmiştir:

Madd e Başı	Dil bilgise l Bilgi	Köken Bilgisi	Yazım Sesleti m ve Bilgisi	Tanım	Kullanı m Etiketi	Tanıklama/Örnekle me	Çapraz Gönderi m
DİREK		(es. türk. <i>tirmek</i> 'ten)	-	Sayılarda n bir; 1			—
				•1 numara	(Öğrenci için)		
				•As, birli	(İskambil oyununda)		
				•100 lira		"Helbet birkaç direk bağırırız." (Ahmet Çakal, Serseriler Arasında)	
				•1000 liralık			

Tablo 5: *Direk* Madde Başının Parçacıl Yapısı (s. 91)

Madde Başı	Dil bilgisel Bilgi	Köken Bilgisi	Yazım Sesletim ve Bilgisi	Tanım	Kullanım Etiketi	Tanıklama/Örnekleme	Çapraz Gönderim
KEREZ		çing.	(çing. <i>keres</i> 'ten)	es. Yiyecek, içecek sunma, ikram	—	—	Bk. KERİZ, KİRİZ

Tablo 6: *Kerez* Madde Başının Parçacıl Yapısı (s. 175)

2.3.1. Parçacıl yapıda biçimle ilgili bilgiler

2.3.1.1. Yazım ve sesletim bilgisi

Sözlükte madde başı yazımının nasıl ve neye göre yapılacak olması, sözlük hazırlamadaki en önemli aşamalardan biridir. Yazım bilgisi, yazım kılavuzlarıyla ilgilidir. BAS'ta Türkiye Türkçesinden alınan madde başı sözcüklerde büyük ölçüde Türk Dil Kurumu'nun *Yazım Kılavuzu*'na uyulduğu görölmektedir.

Sesletim, yazımın ses bilgisel karşılığıdır. Sözcüğün yazılı ve sözlü ortamdaki karşılığını veren sesletim, ele alınan sözcüğün telaffuz biçimini sunar. Sesletim; bir sözcüğün sözlü ortamdaki biçimini, yazım bilgisi ise yazılı ortamdaki biçimini temsil etmektedir (Jackson, 2016, s. 156). BAS'ta Batı kökenli sözcükler, argodaki telaffuz biçimleriyle madde başı olarak verilmiş, parantezleme yöntemiyle sözcüğün

asıl dildeki yazılış biçimi verilmiştir. BAS, bir argo sözlüğü olduğundan argodaki sesletim biçimi esas alınmıştır.

ROTA	(ital. <i>rotta</i> 'dan)	Tarz; yöntem; yol yoldam; yaklaşım: “ <i>Suratındaki meymenete binaen kendisine Andavallı İzmayıl denir. Bu herifin rotası şahsımızca malum.</i> ” (Kemal Gökhan Gürses, Aydınlarla Zontaların Savaşı). (s. 249)
TOPOGRAFYA	(fr. <i>topographie</i> 'den)	İnsanın genel görünümü; yapı, çehre; kılık kıyafet: “ <i>Adam bu kocakarnın topografyasını biraz daha ayrıntılı olarak görmek için geriye döndü.</i> ” (Raymond Queneau-Tahsin Yücel, Zazie Metroda.) (s. 286)

Tablo 7: BAS'taki Yazım ve Sesletim Bilgisi Örneği

2.3.1.2. Dil bilgisel bilgi

Sözlüklerde düzenlenen dil bilgisel bilgiler; sözcük türü, sözcük yapımı, eş dizimlikler ve tümcecikler hakkında bilgi verebilir. Genel sözlüklerde bu bilgiler, kısaltmalarla gösterilir ve parçalı yapıdaki yeri madde başı ile tanım arasındadır (Hartmann ve James, 1998, s. 64). Sözlüklerde her sözcük birimine ait sözcük sınıfları ve türlerinin bulunması sözlük biliminin bir geleneğidir (Jackson, 2016, s. 162). BAS da bu geleneğe uygun hazırlanmıştır. BAS'ta sözcük türleri olarak isim, fiil, sıfat, zamir, zarf, ünleme yer verilmiştir ve bunlar sırasıyla “i., f., s., z., zf. ü.” kısaltmalarıyla gösterilmiştir. Bu sözcük türleri, ilgili madde başından hemen sonra; etimoloji bilgisi, (varsa) söyleniş biçimleri ve tanımlardan önce verilmiştir.

Madde Başı	Dil Bilgisel Bilgi	Köken	Tanım
AYAKTA	z.	Kolayca, hemen:	“ <i>Tabii, ayakta inanmış.</i> ” (Baskın Oran, Nerde O Eski Mapusaneler) (s. 47)
HAVAI	s. ve i.	(ar. <i>hevâ</i> 'dan osm. k.)	Hileli, cıvahlı (zar, barbut zarı): “ <i>(Havai) boy boydur. Hileli zarıdır.</i> ” (Hulusi Kodaman, Zar-Kâğıt Oyunları ve Hileleri). Ayr. bk. HAVALI. (s. 137)
KEKLEMEK	f.	(ing.-türk.)	Aldatmak, kandırmak. (s. 173)
MAKARNA	i.	(ital. <i>maccheronico</i> 'dan)	İtalyan para birimi, lîret. (s. 203)
ŞOR	s.	es.	Bilgisiz; cahil. (s. 269)
VOYVO	ü.	(isp. <i>huevo</i> , “çürük yumurta”dan)	Birisiyle alay etmek için söylenir: “ <i>Ve delip geçer yedi kenti saatlerin en köründe/Halk kipiyle voyvoo! Ölüm! Ölüm! Tramvayları</i> ” (Ece Ayhan, Vişneçürüğü Şiirler). (s. 301)

Tablo 8: BAS'taki Dil Bilgisel Bilgilerin Gösterilmesi

Sözcük grupları olarak ikilemelerin yanında isim ve sıfat tamlamalarından oluşan deyimler de madde başı olarak verilmiş ve “d.” kısaltmasıyla gösterilmiştir:

AVEL AVEL	zf. Eşanl. AVAL AVAL:	“Onlar gülü eğlendiler, dans ettiler, biz naaptık? Avel avel seyrettik onları.” (Ömer Pınar, Sohbet Babında) (s. 47)
BİTLERİ EŞEK OLMAK	d.	Sinirlenmek, asabı bozulmak: “Hele bir “Garson” deyişi var ki ağabiy, bitlerin eşek değil, deve olur.” (Attilâ İlhan, Sokaktaki Adam) (s. 59)
ÇENE SUYU ÇORBA	d. (fars. çâne; şurba; türk.)	Anlamsız, boş laf, gevezelik (s. 78)
TAŞLI KÖY	d. (türk.-fars. kûy'dan köy)	Mezarlık. (s. 275)
VOLTA VOLTA	d. (ital.)	“Yallah, hemen gidiş, savuşma” anlamlarında söylenir: “...Filiz'i atsa içine, buralardan volta volta!” (Orhan Kemal, Bir Filiz Vardı) • (Emir biçiminde) “Yürü, git, defol” anlamında kullanılır. (s. 301)

Tablo 9: BAS'taki Dil Bilgisel Bilgilerin Gösterilmesi

Madde başı olarak verilen sözcüğün eş veya yakın anlamlarına bazen “bk. (bakınız)” şeklinde maddenin adı verilerek gönderme yapılmıştır:

KAFESLEMEK	f. (ar.-türk.)	Eşanl. KAFESE ALMAK: “... <i>Paran var mı? Bu akşam bipişkin r rakı içelim.</i> ” Ömer biraz evvelki derin sözlerine pek yakışmayan pişkin bir tavırla: “Yok ama, birini kafesleriz.”...” (Sabahattin Ali, İçimizdeki Şeytan).
RAGULA	Bk. REGULA	(s. 248)
REGULA	(ital. <i>regola</i> 'dan)	(Bir iş, bir oyun için) Kural. • (Kişi için) Yaşama düzeni. (s. 248)

Tablo 10: BAS'taki Dil Bilgisel Bilgilerin Gösterilmesi

BAS'ta ara madde yöntemi uygulanmamış olup ara madde olması beklenen pek çok sözlük biriminin de madde başı olarak verildiği görülmektedir. Örneğin “Dümen: Yalan, hile” (s. 97) madde başından türetildiği ya da oluşturulduğu açıkça belli olan ve ara madde olması beklenen “dümen burun, dümen çekmek, dümen çevirmek, dümeden, dümeni eğri, dümenine” gibi sözcük grubu ya da deyimler madde başı olarak gösterilmiştir:

DÜMEN	(ital. timone'den)	Yalan. • Hile, dalavere. • Rol
DÜMEN BURUN	d. es.	Eğri burun(lu kimse.)
DÜMEN ÇEKMEK	d.	DÜMEN (bk.) yapmak.
DÜMEN ÇEVİRMEK	d.	DÜMEN (bk.) hazırlayıp uygulamak.
DÜMENDEN	zf.	DÜMEN (bk.) yaparak, dümen amacıyla.
DÜMENİ EĞRİ	d.	Yampiri, yan yan giden (kimse, taşıt).

Tablo 11: BAS'taki Dil Bilgisel Bilgilerin Gösterilmesi (s. 97)

2.3.2. Parçacıl yapıda anlamla ilgili bilgiler

2.3.2.1. Tanım

Sözlük hazırlamada en önemli ve özen gösterilmesi gereken iş, tanımların verilmesidir. Kolayca yanlışlığa düşmeye ya da eksik anlatıma çok elverişli olan bu işlem ayrı bir uzmanlığı ve geniş bir kültürü gerektirir. Tanım sırasında öğelerin temel anlamı başta verilmeli; yan anlamları, bununla ilişkisine ve kullanım sıklığına göre sıralanmalıdır (Aksan, 2009, s. 85). Sözlükte tanımlamalar yaparken bazı ölçütlere dikkat etmek gerekir. Tanım içindeki bütün sözcükler açıklanmalıdır. Bir sözcük kendisinden daha basit sözcüklerle açıklanmalıdır. Tanım, gereğinden fazla sözcük içermemelidir. Tanımlanan sözcük ve türevleri-ayrıca tanımı verilmemişse-kendi tanımı içinde yer almamalıdır (Gencer, 2018, s. 77-78).

Bir sözlükte madde başında yer alan tanımlar/bilgiler sözlük türüne göre değişebilir. BAS, bir argo sözlüğü olduğundan madde başları, herkesçe anlaşılmayan sözcük ve deyimlerden oluşmuş ve tanımlar da buna göre verilmiştir. BAS'ta madde başlarının tanımları verilirken belirli bir standart gözetilmemiştir. Bazı maddelerin tanımları uzun olarak verilirken bazılarında kısa tanımlar verilmiştir. Bunun yanında tanımlar çoğunlukla Türk edebiyatı eserlerinden alınan cümlelerle örneklenmiştir.

GÜMLEMEK	f.	(Birisinin yüzüne) Yumruk atmak. Şamar vurmak. • (Futbolda) Çok sert bir duruş yapmak. – Gol atmak. • (Öğrenci için) Sınıfta kalmak. • Boşa gitmek, heder olmak: "Neyse, olan oldu, biten bitti ve bizim gençlik ve bizim o saf, mâsum gençlikle birlikte bütün hayat da gümledi, gitti." (Osman Cemal Kaygılı, Çingeneler). (s. 128)
GÜMÜŞ	(es. türk. kümüş'ten)	Kadın. - Evli bulunan kadın; zevce. • es. Saçkıran. (s. 128)

Tablo 12: BAS'taki Madde Baş Tanımı Örneği

Tanımlar verilirken ilgili sözcüğün önce temel anlamı, daha sonra varsa yan anlamlarının verilmesine dikkat edilmiştir. Ayrıca bir sözcüğün temel anlamı dışında başka anlamları varsa bu tanımlar "•" işaretiyle verilmiştir:

KÜNYESİNİ SİLMEK	d. (ar. <i>kinâye</i> 'den; türk. e. ve f.)	(Memur., öğrenci vb. kimseyi) Sürmek, sürgün etmek. • Kovmak, tard etmek. • (Birisini) Öldürmek. Adını ortadan kaldırmak. (s. 196)
-------------------------	---	--

Tablo 13: BAS'taki Madde Başı Tanımı Örneği

Sözlükte eş anlamlılık ve işlevsellik tanım türleri kullanılmıştır. Eş anlamlılık tanım türüne sıklıkla başvurulmuştur. Madde başının anlamı verildikten sonra ilgili sözcüğün eş anlamlısı "Eşanl." kısaltmasıyla belirtilerek her iki madde başına da gönderme yapılmıştır:

MERDANE	(ar. <i>verdene</i> 'den)	Falaka; karakolda, tutukevinde işkence yapmak için kullanılan falaka. Eşanl. KURU TEMİZLEME. (s. 214)
KURU TEMİZLEME	d. (ar. <i>temyiz</i> ; türk.)	Falaka; karakolda, tutukevinde sanđı falakaya çekme. Eşanl. MERDANE. (s. 193)

Tablo 14: BAS'taki Maddelerin Tanımında Eş Anlamlılık Bilgisi

BAS'ta işlevsel tanım türü de nadir olarak kullanılmıştır. İşlevsel tanım, genellikle dilde bağımlı, anlamı olmayan biçim birimler için kullanılan bir tanım türüdür.

-İZ	sonek.	Argo sözcük oluşturmada kullanılır: " [Gir-mek]'ten [gir-iz], giriz etmek, girizlemek; [ver-mek]'ten [ver-iz] etmek vb. Ayr. bk. -İZ, -O, -OZ, -UZ, -ÜZ, -MASYON, -MENTO. (s. 154)
-ÜZ	Sonek.	Argo sözcük ve deyimler türetmede kullanılan sonek: [Öl-mek]'ten [öl-üz] etmek, [sök-mek]'ten [sök-üz] etmek vb. (s. 298)

Tablo 15: BAS'taki Maddelerin Tanımında İşlevsellik Bilgisi

2.3.2.2. Köken bilgisi

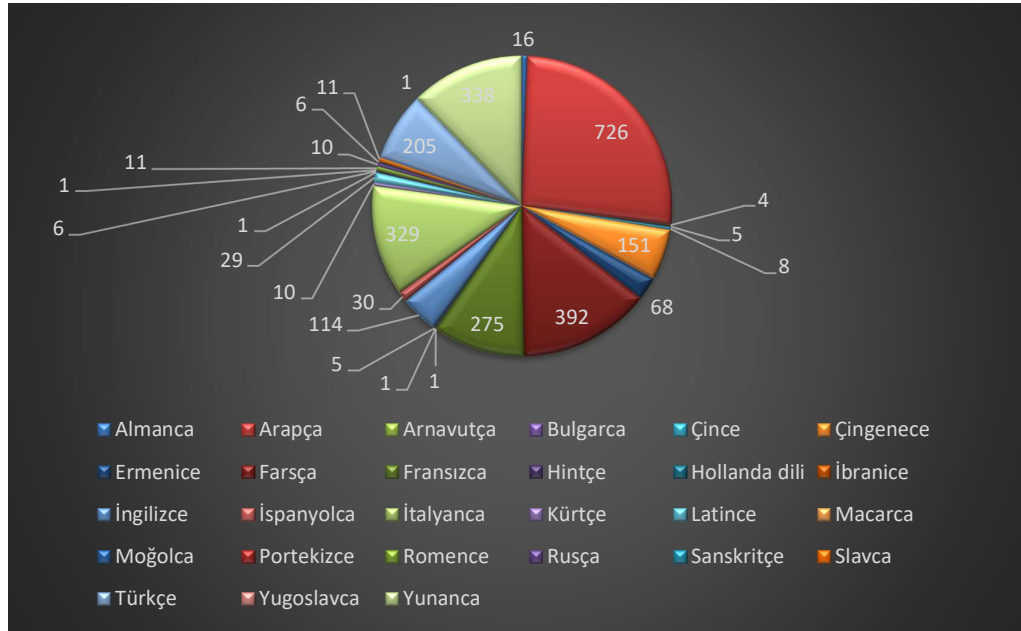
Kapsamlı olmayı amaçlayan bir sözlükte her sözlüksel birim için kendine has bir işlem, yazım, sesletim, çekimler, türetmeler, anlamlar, kökenler verilir (Jackson, 2016, s. 127-128). BAS, argo bir sözlük olmasına rağmen madde başı olarak verilen sözcüklerin yerli veya yabancı olup olmadığı bilgisini de verir. Sözlükte yabancı kökenli sözcüklerin hangi dilden oldukları, asıl biçimleriyle parantez içinde verilmiştir. Ayrıca sözcüğün üzerine Türkçe ya da yabancı bir ek gelmişse, bu eklerin de kökeni belirtilmiştir.

Madde	Köken Bilgisi	Tanım
ATMASYON	(türk. atmak; fr. sonек'ten n.)	Uydurma, yalan: "Atmasyon. Cevdet bunları kovboy dergilerinde okumuştur." (Orhan Kemal, Sokakların Çocuğu). (s. 46)

ÇORNACI	(çing.-türk. e.)	Hırsız: “Çoğu kişi onu “çornacı lubunya” olarak tanımaktadır.” (Dr. Arslan Yüzcün, Uçurum). (s. 81)
TİP	s. ve i. (fr. <i>type</i> 'ten)	Olağandışı, alışılmamış (kimse, nesne): “ <i>Ne tip adam yahu, arabası bile tip.</i> ” (s. 283)

Tablo 16: BAS'ta Köken Bilgisi Örnekleri

BAS'ta 5318 madde başının 2756'sında köken bilgisi verilmiştir. Sözlükteki kökeni verilen madde başlarının çoğunluğunu Arapça oluşturmaktadır. 2562 madde başının ise köken bilgisi yoktur. Köken bilgisi verilmeyen madde başlarının deyimlerden oluştuğu tespit edilmiştir.

Tablo 17: BAS'taki Madde Başlarının Köken Bilgisi Dağılımı

2.3.2.3. Kullanım bilgisi/etiketi

Tüm sözlükler, sözcüğün bulunduğu bağlamda bir şekilde sınırlanmış sözcükleri veya sözcüklerin anlamlarını işaretlemek için bir etiket setine sahiptir (Jackson, 2016, s. 166). Kullanım bilgisinde sözlük kullanıcılarına madde başının farklı alanlara özgü bilgiler vererek tanımları daha belirgin hâle getirmek amaçlanır. Bir sözlükteki kullanım bilgisi/etiketi, maddelerin tanımını daha anlaşılır hâle getirir.

Sözlük hazırlayıcıları, merkeze aldıkları ölçütlere ve hedef kitlelerine göre sözlükte çeşitli sebeplerle sapmalar meydana getiren madde başlarını etiketlemeyi tercih ederler. Bu bağlamda etiketlerin en önemli işlevi, sözlük kullanıcılarına mevcut dilde yer alan özel kullanımlar ve tanımlar hakkında yol göstermek, onları uyarmaktır (Gencer, 2018, s. 232).

Kullanım etiketiyle ilgili farklı sınıflandırmalar mevcuttur. Jansenn ve Verkuly (2003), etiketleri “grup etiketleri (bölgesel etiketler, zaman etiketleri, sıklık etiketleri, alan etiketleri) ve kılavuz etiketleri” olmak üzere iki ana gruba ayırarak incelerken Kilgarrieff (2013) “dil bilgisel etiketler, kılavuz etiketleri, alan

etiketleri, bölgesel etiketler" şeklinde bir sınıflandırma yapmıştır. Bu sınıflandırmalara göre BAS'ta "dil bilgilisel, bölgesel, zaman ve alan etiketleri" kullanılmıştır. "Dil bilgisi" ve "zaman etiketi" madde başından hemen sonra, "alan etiketi" tanımdan hemen önce parantezle verilmiştir.

Madde Başı	Dil Bilgisi Etiketi, Zaman Etiketi	Alan Etiketi, Tanım
HASIR OLMAK	d. (ar.-türk.)	(Kumarda, özellikle iskambille oynanan kumar oyunlarında) Yenilmek. Ayr. bk. HASIRA YATMAK. (s. 135)
KAKALAMAK	f.	(Alışverişte) Bir malı ederinden fazla satmak, kazıklamak. • (Bıçak vb. araçlarla) Yaralamak. • (Futbolda) Gol atmak: "Heriflere şimdi beşinciye de kakalayalım da gönüller şen olsun..." (Oğuz Aral, Utanmaz Adam). (s. 159)
KARNİYARIK		(Öğretmen vb. memur için) Başlangıcında ve sonunda çalışılıp ortasında görev alınmayan gün. (s. 165)
TOPÇU	s. ve i.	(Ticarette) İflas etmiş; batmış (tüccar, kuruluş). • (Eğitimde) Sınıfta kalmış (öğrenci). Okuldan kovulmuş (öğrenci). (s. 286)
YEMLEMEK	f.	(Oyunda, dolandırıcılıkta) Aldatmak amacıyla, durumu olduğundan iyi göstermek; örneğin, yenilir gibi yapmak, dolandırılacak kişiye küçük bir çıkar sağlamak. Eşanl. KALAMA VERMEK. (s. 309)
YOLLAR	es.	(Yankesici için) Saat kösteği. (s. 311)

Tablo 18: BAS'ta Kullanım Bilgisi/Etiketi Verilişi

2.3.2.4. Tanıklama/ örnekleme

Bir sözlükteki tanıklamanın temel amacı, sözlük kullanıcılarını bir sözcüğün cümle içindeki anlam ve konumu hakkında bilgilendirmektir. Sözlük adlarının başına veya sonuna getirilen "misalli, örnekli, örnekleriyle, tanıklarıyla, tanıklı" kelimeleri, o eserlerde tanıklama yönteminin kullanıldığını gösterir (Uysal, 2018, s. 39).

BAS'ta tanıklama yöntemi sıklıkla kullanılmıştır. Çeşitli edebî eserlerden alınan örnekler, tanım bilgisinin sonunda tırnak içinde ve italik olarak gösterilmiştir. Edebî eserlerin adı örnekten hemen sonra yazılarak birlikte belirtilmiştir. Bir maddenin birden fazla tanımı varsa örnekler, ilgili tanımın sonunda verilmiştir.

ARPA		Bozuk para. • Para: “Çifte nara atarlar ara sıra/Hele bir dokunsunlar/Arpasına.” (Mahir Dedeoğlu, Ahırda). “Arpan varsa bize birer çay salla baba...” (Süavi Süalp-Bülent Arabacıoğlu, Gündüz İnsan Gece Hırt). (s. 43)
BELEŞ	s. ve i. (ar. <i>bilâ şey</i> 'den)	Parasız, bedava: “ <i>İdare et, beleş olduğunu birbirlerine duyurup ne kadar sık gelirlirse, senin için de bizim için de o kadar fayda!</i> ” (Mehmet Seyda, Baba). • Çaba harcamadan, kolayca elde edilen (şey). (s. 55)
PIRPİRİ	s. ve i. (yun. <i>porphyris</i> 'ten)	Çapkın, uçarı, hovarda: “ <i>Ne purpurîye eyle meyil ne paşahya/Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol!</i> ”(Enderunlu Vâsif, Tahmis- Zenanname). “ <i>Çömlekçi çanakçı dilberi mühmel/Pırpırılar şâhı şikeste emel</i> ” (anonim, Hubanname-i Nev-edâ). (s. 240)
UYANIK	s.	(Alay yolu) “Kendisini akıllı sanan kimse” anlamında söylenir: “Şu alaman uyanıklarına bak santra yapmak için çalkalayıp duruyorlar.” (Oğuz Aral, Utanmaz Adam). “İki uyanık dip masaya iliştiler. Bir deste yirmialtı kâğıdı istediler.” (Ahmet Çakal, Serseriler Arasında). (s. 294).

Tablo 19: BAS'ta Tanıklama Örnekleri

2.3.2.5. Çapraz gönderim

Çapraz gönderim, sözlükte bir işarettir ve sözlük kullanıcılarının sözlüğün farklı yerlerine erişmelerine yardımcı olur. Çapraz gönderimlerdeki amaç, sözlük kullanıcılarına ek bilgilere yönlendirmek ve sözlükte yerden tasarruf etmektir. Sözlük içi ve sözlük dışı olmak üzere iki çeşit çapraz gönderim vardır (Aslan, 2017, s. 62). Sözlük içi çapraz gönderim yöntemiyle sözlükte madde başı olarak gösterilen sözcüğün farklı yazımlarına ya da eş anlamlılarına bazı işaret ya da ifadelerle gönderimde bulunulur.

Sözlük içi çapraz gönderimde sözlük içinde yer alan başka bir maddeye gönderme yapılırken sözlük dışı çapraz gönderimde sözlük dışındaki başka bir esere gönderme yapılır. BAS'ta sadece sözlük içi çapraz gönderim vardır. Çapraz gönderim, aynı sözcüğün farklı yazımında ve eş anlamlı sözcüklerde yapılmıştır. Bunun için “bk. (bakınız)” kısaltması kullanılmıştır.

BOŞ VERMEK.	Bk. BOŞ GEÇMEK, BOŞ KOYMAK. (s.63)
FÜLFÜL.	Bk. KEYİF. (s. 117)

PAPS.	Bk. PAP. (s. 234)
TRAŞ.	Bk. TIRAŞ (s. 289)

Tablo 20. BAS'taki Sözlük İçi Çapraz Gönderim Örnekleri

2.4. Sözlüğü oluşturan diğer etmenler (Dış veri)

Bu bölüm baş, iç ve son veri başlıkları altında incelenebilir. Dış veri, sözlüğü oluşturan bileşenlerin/bütün yapının sözcük listesi dışındaki kalan diğer tüm bileşenleridir. Sözlükteki bütüncül yapı, dış veri tarafından tamamlanır (Hartmann ve James, 1998: s. 91).

Bir sözlükte sözlük listesinin öncesinde bulunan “sözlük dil bilgisi, kısaltmalar, kullanım kılavuzu, katkıda bulunanlar, ön söz, içindikiler, baş sayfa verilerinden oluşan kısım” baş veri; sözlük listesinin içinde olan ancak sözlük listesine dâhil olmayan verilere iç veri; sözlük listesinin bitiminden sonra yer alan “atasözleri, dizin, alıntılar, sözleşmeler, semboller, adlar” gibi verilerin olduğu kısım dış veri olarak adlandırılmaktadır (Aslan, 2017, s. 64). BAS'ta baş veri ve son veri bulunmaktadır. İç veri yer almamaktadır.

2.4.1. Baş veri

Sözlükte sözlük listesinden önce gelen verileri kapsar. Yani sözlüğün giriş kısmını kapsayan bölümdür. BAS'taki baş veri sırasıyla “yazar hakkında bilgi, başlık sayfası, künye, içindikiler, argoyla ilgili tanımlamalar, sözlüğün işlevleri, teşekkür yazısı, kısaltma listesi” unsurlarından oluşmaktadır. Sözlükte “ön söz” başlığı altında ayrıca bir bölüm olmayıp argoyla ilgili genel bilgilerin ve sözlüğün özelliklerinin verildiği giriş kısmında ön sözde verilmesi gereken bilgilere de değinilmiştir.

2.4.2. Son veri

BAS'ta sözcük listesinden hemen sonra kavramsal dizine yer verilmiştir. Kavramsal dizinde dildeki kavramların birebir argo karşılıklarını belirtmenin yanında aynı kavramla ilgili sözcük ve deyimler de madde başlıkları altında verilmiştir.

AÇIKLAMAK	Ergan etmek; Peluz etmek; Tınmak. (s. 321)
BİLGİN	Pabuçlu. (s. 329)
İLGİSİZ	Fransız. (s. 348)
ÖLÜMCÜL HASTA	Yolcu. (s. 359)
YAPMASI GEREKEN BİR ŞEYİ YAPMAMAK	Asmak; Çamura yatmak. (s. 371)

Tablo 17. BAS'taki Kavramsal Dizinden Örnekler

Kavramsal dizinden sonra “Değınmeler” başlıkları altında Aktunç'un argo üzerine söyleşileri ve yazıları yer almıştır. Sözlüğün en sonunda da sözlük hazırlanırken yararlanılan ana kaynakların künyesi verilmiştir.

3. Sonuç

Bu çalışmada Hulki Aktunç'un hazırladığı *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla) (BAS)*, tanıtılıp sözlük bilimi ilkeleri doğrultusunda incelenmiştir. Aktunç, bu sözlüğü hazırlarken önceki argo sözlüklerin yanında çeşitli gazete, dergi, kitap taraması yapmış ve çeşitli gözlem ve görüşmeler sonucu elde ettiği malzemeyi de buna eklemiştir. Bu inceleme sonucunda;

1. Dillerin kültürel zenginliğini yansıtan argo sözcükler, halkın yaratıcılığıyla gelişir. BAS da içerdiği 5318 madde başıyla Türk dilinin kültürel zenginliği yansıtmaktadır. Sözlük türü olarak incelendiğinde BAS'ın alfabetik şekilde sözcükten anlama doğru sıralandığı, tek dilli, argo sözlük özelliği taşıdığı ve ortamına göre basılı bir sözlük olduğu tespit edilmiştir.

2.Sözlükteki her parçalı yapıda tüm madde başının yazım, sesletim, dil bilimsel bilgi, köken bilgisi, kullanım bilgisi/etiketi, tanık cümle ve çapraz gönderim bilgisi verilmemiştir. Bu bilgilerin tümünün yer aldığı bir madde başı yoktur. Ancak sözlük içi çapraz göndermeler dışında her madde başının tanımı yapılmıştır. Bunun yanında kullanım etiketlerine oldukça geniş yer verilerek madde içeriklerinin zenginleştirilmesi sağlanmıştır.

3. BAS, argo bir sözlük olmasına rağmen madde başı olarak verilen sözlük birimlerin yerli veya yabancı olup olmadığı bilgisini verir. Sözlükte Batı kökenli sözcükler, argodaki telaffuz biçimleriyle madde başı olarak verilmiş, parantezleme yöntemiyle sözcüğün asıl dildeki yazılış biçimi verilmiştir. Bu duruma, bir argo sözlüğü olduğundan argodaki sesletim biçiminin esas alınması etkili olmuştur. Bunun yanında sözlük biriminin üzerine Türkçe ya da yabancı bir ek gelmişse, bu eklerin de kökeni belirtilmiştir.

4. BAS'ta eklerin (-Iz, -Uz, -mAsyOn gibi) ve ara madde olarak alınması gereken birçok sözlük birimin (zarf, deyimler, kelime grupları) madde başı olarak gösterilmesi modern sözlük yapısına uymamaktadır. Diğer yandan madde başı olan sözlük birimin hangi dile ait olduğu bilgisi/etimolojik bilgisi, gramatikal türü, aldığı ekler gibi bilgilerinin verilmesi de sözlüğü değerli kılmaktadır.

5. Bir sözlükte madde başında yer alan tanımlar/bilgiler sözlük türüne göre değişebilir. BAS, bir argo sözlüğü olduğundan madde başları, herkesçe anlaşılmayan sözcük ve deyimlerden oluşmuş ve tanımlar da buna göre verilmiştir. Tanımlar verilirken ilgili sözcüğün önce temel anlamı, daha sonra varsa yan anlamlarının verilmesine dikkat edilmiştir. Bu özelliği ise onu modern sözlük yapısına yaklaştırmıştır.

6. BAS'ta tanımlama yöntemi sıklıkla kullanılmıştır. Çeşitli edebî eserlerden alınan örnekler, ilgili sözlük birimin daha iyi anlaşılması için de önemli bir araç olmuştur.

7. BAS'ta 5318 madde başının 2756'sında köken bilgisi verilmiştir. Sözlükteki kökeni verilen madde başlarının çoğunluğunu Arapça oluşturmaktadır. 2562 madde başının ise köken bilgisi verilmemiştir. Köken bilgisi verilmeyen sözlük birimlerinin büyük bir kısmı deyimlerden oluşmaktadır.

8. Bir sözlük bilimi geleneği olan sözlükte her sözcük birimine ait sözcük sınıfları ve türlerinin bulunması BAS'ta da görülmektedir. Sözcük türleri olarak isim, fiil, sıfat, zamir, zarf, ünleme yer verilmiş ve bunlar, ilgili kısaltmalarıyla (i. (isim), f. (fiil), s. (sıfat), z. (zamir), zf. (zarf), ü. (ünlem)) gösterilmiştir.

Kaynakça

- Akar, A. (2014). Türk Sözlükbiliminde Tanımsız Bir Alan: Sövgü Sözleri. *Dil Araştırmaları*, 14, 27- 33.
- Aksan, D. (2009). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dil bilim*. Ankara: TDK.
- Aktunç, H. (2002). *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Aslan, E. (2017). Sözlükbilimsel İnceleme Yöntemi: *Eser-i Şevket Örneği*. *Journal of Turkish Studies*, 12(20), 35-70.
- Atkins, B.T.S., Rundell, M. (2008). *The oxford guide to practical lexicography*. New York: Oxford University Pres.
- Baskın, S. (2012). *Eş-şüzûrû'z-zehebiyye ve'l-kıta'îl-ahmediyye fi'l-lugati't-türkiyye (sözlükbilimsel bir inceleme)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Samsun: On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Baskın, S. (2014). Türkiye ve dünyada sözlük bilimi: tanımı, kapsamı ve diğer bilimlerle ilişkisi. *International Journal of Language Academy*, 2 (4), 445-457.
- Boz, E. (2011). Leksikografi Teriminin Tanımı ve Türkçe Karşılığı Üzerine. *Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 9-14.
- Bozkurt, F. (2017). *Sözlükselleşme: Genel Sözlükler İçin Sözlük Birim Seçimi*. İstanbul: Kesit.
- Gencer Kamacı, D. (2018). TDK Türkçe Sözlük'te Eskimiş Kullanım Etiketleri Üzerine. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6 (15), 232-240.
- Gökter Gençer, B. (2018). *Tek Dilli Genel Sözlüklerde Tanım*. Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hartmann, R. K. ve James, G. (1998). *Dictionary of Lexicography*. London: Routledge.
- Hengirmen, M. (1999). *Dil Bilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin.
- Jackson, H. (2016). *Sözlükbilime Giriş* (Çeviren: Mehmet Gürlek-Ellen Patat). İstanbul: Kesit.
- Janssen, Maarten; Jansen, Frank ve Verkuly, Henk (2003), "The Codification of Usage by Labels", A Practical Guide to Lexicography, Ed. Piet van Sterkenburg, Amsterdam: John Benjamin Pub., ss. 297-311.
- İmer, K., Kocaman, A. Özsoy, A. S. (2011) *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Kilgarraf, Adam (2013). Using Corpora as Data Sources for Dictionaries. *The Bloomsbury Companion to Lexicography*, Ed. Howard Jackson, London: Bloomsbury, ss. 87-90.
- Kocaman, A. (1998). Dilbilim, Sözlük ve Sözlükçülük. *Kebikeç*, 6, 111-113.
- Korkmaz, Z. (2007). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Maclaren Ağbaba, G. (2007). *Türkçe Sözlüklerdeki tanımlarda eylemden türemiş sözcüklerin üye ve rol yapısının yeri*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ölker, G. (2011). Sözlük türleri ve kelime sıklığı sözlüğü üzerine. *Dil Araştırmaları*, 9, 45-60.
- Sert, G.(2021). "Sözlükbilim Terimleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Uluslararası Disiplinler Arası Dil Araştırmaları (DADA) Dergisi*, Sayı: 2021/3, Aralık, s. 61- 78.
- Sterkenburg, P. van (2003). *The dictionary: definition and history, A practical guide to lexicography* (Ed. Piet van Sterkenburg). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company
- Topaloğlu, A. (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken.
- Usta, H. İ. (2006). Türkçe sözlük hazırlamada yöntem sorunları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46(1), 223-242.
- Uysal, İ. N. (2018). Sözlükler Tanıklarla Daha Zengin, Daha İşlevsel: Türkçe Sözlük'e Tanıklar. *Türk Dili Dergisi*, CXIV/793, 39-46.

Usta, H. İbrahim (2010). Sözlükçülük ve Sözlük Araştırmacılığı. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, (7)2, 92-101.

Ülkü, V. (1991). Yabancı kelimeler-Yerleşmiş Kelimeler ve Uluslararası Kelimeler. *Türk Dili Dergisi*, 476, 81-87

Vardar, Berke (2002). *Açıklama Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual

Yüksekkaya Sağol, G. (2016). "Argo Sözlükleri". *Argo*. (Ed. Emine Gürsoy Naskali ve Gülden Sağol Yüksekaya). *İstanbul: Ka Kitap*, 89-112.